

*El dia que els homes deixin de desfilar militarment
els seus somnis es faran realitat
Bertolt Brecht*

La guerra i la pau en l'obra de Bertolt Brecht¹

Pere Ortega²

Brecht i Catalunya

Darrerament es parla molt de recuperar la memòria històrica de la lluita contra la dictadura franquista i per la recuperació de la democràcia. En aquesta lluita, alguna influència va jugar el nom de Bertolt Brecht, també d'altres pensadors alemanys, per tant és just recordar el nom de les persones que van jugar el paper de introductors d'aquests autors, com: Joan Vinyoli, Manuel Sacristán, Josep Maria Carandell, Feliu Formosa, Ricard Salvat o Carme Serrallonga, també de **Frederic Roda**³, que fou fundador i primer president d'aquesta Universitat Internacional per la Pau de Sant Cugat. I és que Frederic Roda, va ser el director de la primera estrena oficial, amb tots els permisos legals, i sense treure cap valor a les fetes anteriorment de manera clandestina, per l'Agrupació Dramàtica de Barcelona de l'obra *L'òpera de tres rals* en versió de Joan Oliver el 12 i 13 de novembre de 1963 al Palau de la Música Catalana, estrena que ja havia tingut que ajornar-se anteriorment per falta de permisos governatius. I és que l'estrena tenia un valor afegit que ara pot semblar una banalitat, però en l'etapa de la dictadura de gran importància, representava la incorporació per primera vegada d'un autor comunista als escenaris catalans.

A partir d'aquesta primera estrena la presència Bertolt Brecht va jugar un paper molt important en la formació de la generació dels anys 1960 i 1970, i el nom de Brecht apareix amb força en els àmbits teatrals, i és que la seva figura reunia per una banda, al creador d'avantguarda, per l'altra el intel·lectual enfrontat al feixisme, fet que el convertia en un autor de culte entre la resistència cultural oposada al franquisme. Aquest és el motiu que dos anys després, en l'estrena en castellà de *La òpera de 3 peniques*, al teatre Poliorama el març de 1965 per una companyia professional dirigida per José María Loperena va despertar recels i polèmica, doncs representava la incorporació de Brecht al teatre comercial. En el paper principal de Macheath es comptava amb un popular cantant d'aleshores, Luís Aguilé, d'estil molt convencional. La nit de l'estrena, una part del públic va demostrar el rebuig al muntatge amb crits i xiulets. I és que hi veien un intent d'assimilació del revolucionari Brecht pel teatre comercial oficial, quan Brecht era un autor reiteradament censurat i prohibit per les autoritats franquistes quan s'intentava muntar en els circuits del teatre independent. A més, el muntatge traïa la idea original del seu autor d'esdevenir un revulsiu social i mostrava a un Brecht ideològicament inofensiu.

Però l'escàndol més significatiu va tenir lloc uns anys després, els dies 6-9 i 11 de febrer de 1971 al Gran Teatre del Liceu, on es va programar l'òpera *Mahagonny* representada per

¹ Aquest article és una revisió ampliada del publicat a la revista *Mientras Tanto* núm 93, hivern de 2004

² Investigador del *Centre d'Estudis per la Pau J.M. Delàs* i membre de la *Universitat Internacional per la Pau de Sant Cugat*.

³ Quan escric aquestes línies Frederic Roda acabava de morir (el 1/3/06) i la conferència va ser feta el dia 26/2/06.

una companyia austríaca. Els empresaris del Liceu ja van començar a escalfar l'ambient quan en el programa de mà avisaven al públic de "l'atreviment" de què feia ús la companyia, el qual es va fer evident quan un cop començada la representació un dels personatges va vomitar a l'escenari i quan després aparegueren prostitutes, lladres i borratxos utilitzant actituds grolleres i poc edificants per aquella sala i aquell públic; el descontent era evident a la platea, va haver espectadors que no van esperar el final, es van aixecar i van marxar, altres van esperar la baixada del teló final, per xiular i esbrincar l'espectacle. En el cinquè pis la reacció era un altre: el galliner aplaudia calorosament. El revulsiu Brecht havia penetrat en el palau de la burgesia catalana i el seu teatre havia demostrat la seva eficàcia dramàtica, les teories de Brecht sobre un teatre dirigit a fer reflexionar a les classes socials sobre la seva condició en la transformació social s'acabaven de demostrar eficaces, les classes reaccionaven: la burgesia de la platea el rebutjava i les capes populars que havien esgotat les entrades del galliner l'aplaudien.

Brecht amb les seves teories fou l'autor que va animar al naixent teatre independent català de la dècada dels anys 1960 en la lluita per la consecució d'un nou teatre. La generació teatral de la postguerra espanyola va agafar el nom de Brecht com a bandera per enfrontar-se al teatre convencional oficial que aleshores es feia en els teatres comercials. Una lluita que finalment es va decantar a favor dels nous professionals sorgits en la seva majoria del teatre independent que van acabar desplaçant dels escenaris comercials al vell teatre, es van guanyar un nou públic i es van obrir uns nous espais escènics a un nou tipus de teatre: la Sala Villarroel, després el teatre Capsa, avui tancat, però per on va passar el millor del nou teatre renovador català. I finalment, el desembre de 1976 de la mà de Fabià Puigserver, s'obrí el Teatre Lliure on es representaran alguns dels millors espectacles que s'han produït de Brecht a Catalunya (*Mahagonny*), al que seguiran després l'obertura de les nomenades sales alternatives.

Brecht escriptor

Avui, Brecht no és un autor d'actualitat, en part a causa del desprestigi caigut sobre el comunisme per culpa del model soviètic que afecta tots els qui vam abraçar aquella causa. A Brecht li ha passat el mateix. I és que Bertolt Brecht, encara que heterodox, va ser comunista i aquest vessant de la seva obra ha estat explotat, però, en canvi, no han estat explorades altres dimensions del seu compromís intel·lectual, com la seva actitud bel·ligerant contra la guerra i, a vegades, fins i tot un cert radicalisme pacifista. És a aquest altre perfil de Brecht que faré referència.

Vagi per endavant que la meua visió de Brecht, atès el meu compromís amb el pacifisme, és subjectiva i evidentment interessada a ressaltar aquest aspecte de les seves actituds i de la seva obra. Amb això no vull dir que Brecht fos un pacifista de caràcter no violent, ja que es podria recórrer a altres escrits favorables a la guerra contra el nazisme o aspectes de la seva obra on justifica la violència dels de baix. Però sí que moltes vegades va tenir actituds de signe clarament pacifista. Va ser, a la vegada, com molts altres marxistes de la seva generació, contradictori. Si en alguns moments es va mostrar un defensor de les polítiques de l'URSS i de la RDA, a les quals públicament no va criticar, en altres, en els seus escrits i en privat, hi ha nombrosos testimonis que testifiquen que va ser molt crític amb aquelles polítiques i es va mostrar sempre com un antidogmàtic, especialment al final dels seus dies, quan des del seu retir en Buckow va escriure alguns dels seus poemes més lúcids i amargs.

Dit això, per què és important Brecht? En primer lloc, perquè és el creador d'una nova forma estètica, tant en poesia com en teatre. Brecht és, per a molts, un dels dramaturgs més importants del segle XX. Però també és un poeta immens, d'una fertilitat creadora indiscutible i un dels millors de l'Alemanya del segle. Els seus crítics el consideren una de les grans veus de la poesia alemanya i europea contemporànies. Tenia una gran facilitat per a versificar i compondre, ho feia imitant les formes dels seus poetes més admirats: Horaci, Schiller, Goethe, Villon, Rimbaud o Shakespeare. Un dels seus poemes *Del pobre B.B.*, davant el qual la crítica va quedar impressionada i el considera una obra mestra de la lírica.

D'aquestes ciutats quedarà: allò que les creuava, el vent!
La casa fa feliç aquell que hi menja: i ell la deixa buida.
Sabem que som una gent provisional
I que darrera nostre no vindrà res digne d'esment.
(fragment)

En segon lloc, va ser un home de teatre complet, tenia coneixements musicals i una gran formació teatral, com va demostrar en l'etapa de director del Berliner Ensemble, on va crear una nova estètica teatral que va denominar el teatre èpic. Va desenvolupar aquesta estètica en les seves obres d'assaig, que van abastar el terreny de l'estètica de l'art; també va escriure novel·la, narració, diaris i periodisme. Una obra immensa que en la seva edició completa alemanya es condensa en vint volums.

Brecht es va relacionar amb Walter Benjamin, Karl Korsch, Ernst Bloch, Klaus Mann, Heinrich Mann, Lion Feuchtwanger, Alfred Döblin, George Grosz i amb tota la gent de teatre de la seva generació, especialment Erwin Piscator, Max Reihardt i Karl Valentin, que seran els seus grans mestres. El seu deute cap als tres darrers és enorme, sobretot cap a Valentin. També va tenir relació amb músics de la talla de Paul Hindemith, Paul Dessau, Kurt Weill i Hanns Eisler, que escriuran partitures per a les seves obres. A la URSS va tenir com a amics i mestres Serge Tretyakov i Meyerhold. Als EUA es va relacionar amb el seu admirat Charles Chaplin, en qui es va inspirar per a moltes de les seves obres i personatges, amb Orson Welles, Charles Laughton, Aldous Huxley, Joseph Losey, Auden i Isherwood. En el seu retorn a Europa, mantindrà relació amb alguns dels escriptors i seguidors de la seva estètica, com Dürrenmatt, Max Frisch, Heiner Müller, Giorgio Strehler o Peter Weiss.

De Brecht s'esmenta el gran influx que va tenir de la lectura de Marx i la dialèctica conduïda per Karl Korsch, el seu mestre en aquest camp. En canvi, poc s'esmenta la influència de Hegel, que va ser, sens dubte, el seu autor preferit durant tota la seva vida. Ell es va obstinar a crear una nova dramaturgia, a la qual va denominar teatre èpic, que va extreure d'Erwin Piscator. Jo crec que ens va despistar a tots. Per a nosaltres, amb la nostra tradició grecolatina, l'èpica és una altra cosa, és la narració de gestes extraordinàries a l'estil de *La Iliada* o *El cantar de Roldán*. En canvi, el concepte dialèctic és molt més aclaridor per a determinar l'estètica de Brecht. Hegel i Marx són els dos pensadors que més van influir en Brecht i dels quals va extreure el concepte dialèctic per construir aquesta nova estètica. Sobretot de Hegel, al qual Brecht va llegir tota la seva vida i al costat del qual va escollir la tomba on reposar una vegada mort. Observem que la dialèctica, per a Hegel, és negar l'evidència pel fet que representa la realitat sota l'aspecte de negar-se a si mateixa. En canvi, per a Marx, la dialèctica no és especulativa, sinó que és descripció de la realitat que permet conèixer els fenòmens del

procés històric i els constants canvis que es donen en la naturalesa que, en el seu trànsit pel social, condicionen la vida de la humanitat.

Vegem algun exemple de dialèctica brechtiana inspirada en Hegel. El senyor Keuner, un alter ego del propi Brecht, un personatge de ficció al qual recorre per escriure aforismes, comentaris i històries breus, és sempre un personatge dialèctic. En una de les seves històries breus diu:

-En què està treballant? -van preguntar al Sr. Keuner. Ell va respondre: -Estic preparant el meu pròxim error.

O epigrames com:

Per què no em fio d'ell, som amics.

Un altre exemple:

Les noves èpoques no comencen de sobte.
El meu avi vivia ja en l'època nova.
El meu nét viurà encara en l'antiga.

És evident que en aquests casos hi ha una negació d'un mateix més propera a Hegel que a Marx.

Per això em sembla molt més encertat parlar de dialèctica per definir l'obra de Brecht. Perquè la dialèctica sempre és present en totes les seves pàgines. Observem un fragment del poema *Elogi al dubte*:

Tu, que ets un dirigent, no oblidis
que ho ets perquè has dubtat dels dirigents!
Així que permet als dirigits
que dubtin!

Per descomptat que la lluita de classes també estarà present en tota la seva obra i les lectures de Marx s'evidencien, però freqüentment sorgeix una barreja de Hegel i Marx. Observem un altre fragment de l'*Elogi a la dialèctica*:

El qui segueixi viu, que no digui: "mai"!
El segur no és segur.
Tal com està, no seguirà tot.
Quan hagin parlat els dominadors,
parlaran els dominats.
Qui s'atreveix a dir: mai?

Hi ha una barreja de negació, paradoxa i contradicció sempre present en molts dels seus escrits, en els quals barreja aspectes materialistes amb preguntes dialèctiques. Brecht sempre està interpel·lant la naturalesa i en aquest punt la seva obra és extremadament útil perquè ens obliga a pensar.

La guerra en l'obra de Brecht. El jove nihilista

El 1915, quan tenia 18 anys, quan comença la I Guerra Mundial i una onada de patriotisme envaeix Alemanya, es produeix el primer altercat dels molts que va tenir a la seva vida amb les jerarquies oficials, en aquest cas acadèmiques, i que va estar a punt de costar-li ser expulsat de l'escola secundària per escriure un poema antibèl·lic basat en les rimes d'Horaci. El poema descrivia que n'és de bo i meravellós morir per la pàtria, però afegia que no hi ha cap motiu que mereixi perdre la vida, sobretot quan s'és jove. Finalitza el poema preguntant-se a qui se li va ocórrer una estupidesa com aquesta.

En aquests anys, el jove Brecht és contrari al servei militar obligatori i a participar en la guerra de 1914. El fet d'haver iniciat estudis de medicina li servirà, quan el cridin a files el 1918, per fer-se infermer i treballar en hospitals i evitar d'aquesta manera anar al front de guerra. Quan torna de la guerra, el 1919, té 21 anys i escriu i canta *La cançó del soldat de l'exèrcit roig*:

Has vist homes amb rostre de tigre,
desfilant darrere de la inhumana bandera
roja, com la lluna alta sobre camps de civada.
Parlaven, mig adormits del futur, davant,
perquè desfilant produeix son
fins que t'adorms com fan els morts.

Aquest poema imprès el 1927 dintre del *Devocionari domèstic* va ser després prohibit pel Brecht comunista, que va impedir la seva impressió durant tota la seva vida. Avui la seva divulgació aporta llum sobre el seu caràcter antibèl·licista i antidogmàtic. En aquest mateix primer llibre de poemes es troba *La llegenda del soldat mort*, un dels poemes més clarament antibèl·lic, antimilitarista i pacifista que mai va escriure, on plasma la seva experiència en la guerra a través de la història d'un soldat mort, desenterrat pels seus superiors, que el faran desfilant pel país en una llarga marxa militar entre multituds que criden entusiasmes les heroïcitats del soldat:

Entrat el cinquè any, la guerra
no oferia perspectives de pau;
el soldat va treure les seves conseqüències i
va decidir morir de mort heroica.
(fragment)

Aquesta és l'etapa del jove iconoclasta Brecht, que recorria les cerveseries d'Augsburg i Munic amb la seva guitarra cantant els seus poemes, que era amant del jazz, que tenia un aspecte estrambòtic, amb el cap rapat, amb gorra i jaqueta de cuir tronada, però que seduïa els que l'envoltaven, homes i dones quedaven atrapats pel seu encant.

És el Brecht que escriu *Baal* i *Tambors en la nit*, dues obres d'un nihilisme enlluernador. Mentre Baal, el protagonista, és un revolucionari que arremet contra tot l'establert, el Kragler de *Tambors en la nit* és, al contrari, un ésser asocial destruït per la guerra; es tracta d'un soldat (altra vegada) que torna del front buscant la seva xicota i la troba a punt de casar-se amb un altre. Mentrestant, a la ciutat ha esclatat la revolució espartaquista -el primer títol que hi va posar va ser *Espartaco*-, Kragler deserta de la lluita de classes, prefereix escapar amb la xicota a fer l'amor que anar a fer la revolució.

Aquesta és la seva primera versió, després el Brecht comunista hi afegirà diàlegs nous i modificarà alguns aspectes per fer-la més social, però no modificarà mai el final de l'obra.

En una altra obra posterior inacabada, de 1929, *La caiguda de l'egoista Johan Fatzer*, Brecht ja ha llegit Marx i intenta escriure una contrapartida de *Tambors en la nit*. Aquí tracta de la conversió d'un individualista, el Kragler de *Tambors*, que ara és un ésser social. El protagonista també és un soldat que, ara, deserta de l'exèrcit durant la I Guerra Mundial.

I a *Home per home* (1927), una de les seves obres més representades, Brecht intenta sintetitzar les seves idees socials i polítiques després de la lectura de Marx que aquest mateix any ha començat a llegir conduït per Karl Korsch. Aquí tracta de la transformació d'un home, el tranquil i pacífic mosso de corda Galy Gai, que sortirà de casa a comprar peix i serà obligat a allistar-se a l'exèrcit. La vida militar el transformarà en un soldat sanguinari i deshumanitzat.

De 1937 és la *Cartilla de guerra alemanya*, quadern de poemes que es troba entre els més coneguts i on pretén parodiar les cartilles militars dels soldats vigents aleshores. Poemes dels quals es desprèn una despietada i amarga crítica a la guerra:

La guerra que vindrà
no serà la primera. Hi va
haver altres guerres.
Al final de l'última
hi va haver vencedors i vençuts.
Entre els vençuts, el poble
passava fam. Entre els vencedors
el poble també en passava.

Són moltes les obres de teatre on es pot trobar el caràcter antibel·licista de Brecht, *Terror i misèria del Tercer Reich*, *El cercle de guix caucasià*, *Coriolà*... Però només em detindrà en algunes: en *La mare* (1932), l'adaptació de l'obra de Gorki més lloada i representada als països del bloc soviètic perquè es tracta d'una exaltació del comunisme. En l'escena en què esclata la I Guerra Mundial, la mare, que és al llit malalta, s'aixecarà per sortir al carrer i manifestar-se a favor de la pau. La policia reprimirà violentament la manifestació, però ella cridarà a les dones que no lliurin els seus estris de ferro per convertir-los en bales de canó, ja que seran utilitzats per matar els germans obrers d'altres països. I al final de l'obra apareixerà enarborant una bandera roja cridant als obrers i soldats a revoltar-se i desertar de la guerra.

En la primera versió de *Vida de Galilei* (1939), una de les seves grans obres, en la qual va treballar durant tota la vida i que va sotmetre a molts canvis, Galileu en un moment clau diu al seu deixeble Andrea quan li lliura la versió dels Discursos:

Vés amb compte, portes la veritat sota el gec.

És a dir, Galileu ha abjurat de les seves creences davant el Sant Ofici i ha continuat treballant per escriure la veritat. Però en la segona versió, els EUA ja han llançat les bombes nuclears sobre Hiroshima i Nagasaki, i Brecht es pregunta sobre la relació del

científic amb la societat. Ara, a Brecht ja no el preocupa l'astúcia de Galileu per haver salvat la vida per escriure la veritat, sinó que el preocupa el fracàs de l'home de ciència davant l'hecatombe nuclear.

En Brecht hi ha molt pocs herois positius, la Wlassowa de *La Mare*, la Carrar d'*Els Fusells de la senyora Carrar*, i pocs més. I abunden els contraris, els negatius. Galileu també ho és. Brecht mai no disculpa Galileu per haver abjurat de la veritat, sinó al contrari, ho fa més explícit. Brecht ho escriu en els seus diaris, veu Galileu com un ésser humà amb dubtes i contradiccions que, davant l'adversitat i la por a la tortura, escull el camí de salvar la vida, sense un gram d'heroisme ni idealisme, conceptes que menyspreava. En un moment de l'obra posarà en boca de Galileu:

Desgraciat el país que necessita herois.

Una altra de les seves grans obres, *Mare Coratge* (1939), és un feroç retrat d'una dona alienada que busca en la guerra una forma de vida per a la seva família. És la història de la cantinera que arrossega el seu carro de mercaderies de batalla en batalla buscant fer negoci, que perdrà els seus fills en altres tantes guerres fins quedar sola però, encara així, continuarà marxant i cantant darrere dels exèrcits, de la pròxima batalla i del pròxim negoci. Brecht converteix la guerra en protagonista de l'obra, és el motor que mou tots els personatges, tots viuen a costa dels seus efectes i tots seran engolits per la guerra. És el Brecht marxista que mostra els mecanismes de l'alienació social que condueix a acceptar la més horrorosa de les perversions humanes, la guerra. És el mateix Brecht que parodiant Clàusevitz escriurà:

La guerra no és la continuació de la política per altres mitjans, la guerra és la continuació dels negocis per altres mitjans.

A *Schweyk en la segona guerra mundial* (1943), basat en l'obra de Jaroslav Hasek. Brecht a través del personatge desemmascara el militarisme i els mecanismes irracionals del poder. El soldat Schweyk, amb la seva picardia i indisciplina, demostra la ineficàcia dels mètodes militars. Schweyk és astut i posseïdor d'una saviesa popular subversiva, és un antiheroi que canvia el món amb la seva actitud provocativa. És el soldat que, per sobreviure, esquivava els serveis, que desemmascara i ridiculitza l'estament militar. En un moment de l'obra un oficial li pregunta:

És idiota, vostè? Schweyk respon: Si se'm permet opinar: sí, senyor. No puc evitar-ho. Vaig ser declarat oficialment idiota per una comissió militar.

També a *Horacis i el Curiacis* (1938), una altra obra pacifista, es narra la història dels Curiacis que es llencen a la conquesta de la ciutat dels Horacis. Aquests es preparen per defensar-se. En la batalla van caient un darrera l'altre tots els cossos d'exèrcits d'assaltants i defensors per l'eficàcia de les armes, fins que es destruïran mútuament uns i altres. Al final només queden dos soldats dempeus, l'un en front de l'altre, s'estossinaren i només queda viu un Horaci. La paradoxa és brutal: tots han mort, però un exèrcit d'un sol home ha quedat victoriós.

La seva versió de l'*Antígona* de Sófocles (1948), també és titllada de pacifista i rebutjada pel stalinisme. La història és de sobres coneguda: Antígona, desobeint la llei i el rei Creont, anirà a enterrar el seu germà que s'ha rebel·lat contra el rei, qui l'ha

condemnat a no ser enterrat a Tebas i ser llançat fora de la ciutat perquè sigui devorat per les feres. Antígona desafia l'estat, la tirania de Creont, i en un acte de desobediència l'enterra. Pot més el seu amor de germana que el seu deure de ciutadana que deu submissió al rei. Brecht posa en boca d'Antígona, una vegada més, el rebuig a les guerres mentre predica la pau i la convivència per al gènere humà. Brecht en la seva versió està pensant en el nazisme, però, en canvi, per a la burocràcia stalinista predica una desobediència inacceptable des de l'òptica oficial.

Brecht i els estalinistes

Per al partit comunista, Brecht sempre serà un dissident, no es va avenir a l'ortodòxia del realisme social imperant, va ser reiteradament acusat de formalista, a més ha construït personatges nihilistes com Baal i el Kragler, el que no s'apunta a la lluita revolucionària. Personatges com la mare Coratge que no defensa cap causa justa, sinó que tan sols busca fer negoci amb la guerra. Ha criticat la guerra, la burocràcia, i crea molt pocs herois positius que puguin servir d'exemple dintre del model social imperant en tot el bloc soviètic. A més, Brecht va ser simpatitzant, però mai es va afiliar al partit comunista malgrat que, erròniament, algunes biografies ho assenyalen. En el seu exili, fugint del nazisme, els seus passos el van dur a l'URSS, però no va escollir aquest país com a refugi, sinó per a escapar cap als EUA. La veritat és que Brecht desconfiava molt de l'URSS, coneixia el final dels seus mestres Tretyakov i Meyerhold, com d'altres revolucionaris soviètics que van desaparèixer en les purgues stalinistes, també de la seva amiga, l'actriu alemanya Carola Neher, qui es va refugiar a la URSS i va morir en els camps de Stalin.

Serge Tretyakov, director i home de teatre, és un home maleït de qui, com de tants altres intel·lectuals soviètics, no es pot esmentar el nom. Però Brecht, en privat, sí que en parla i el recorda dedicant-li un poema mai publicat en vida de Brecht que diu:

El meu mestre
de gran cor
ha estat afusellat, condemnat per espia
per un tribunal popular. El seu nom ha estat maleït.
Els seus llibres han estat destruïts.
Parlar d'ell és perillós?

Quan retorna del seu exili, primer es queda a Suïssa durant un llarg període i des d'allí gestiona la seva tornada a Alemanya el 1949, però, a la vegada, gestiona l'obtenció d'un passaport austríac. Fet que quan sigui conegut provocarà un escàndol a l'interior de la RDA. Brecht no acaba de sentir-se segur, ni té clar el seu futur en la RDA, i s'assegura poder abandonar el país sense dificultat en cas que les coses li vagin malament..

Al seu retorn a Berlín fundarà el Berliner Ensemble on desenvoluparà les seves idees teatrals a través de muntatges escènics que queden com a models de les seves idees estètiques. Muntatges que seran autoritzats a viatjar per Europa i seran enaltits amb èxit de crítica i públic. Però a l'URSS continuarà sent un escriptor desconegut i poc grat, fins finalitzada la II Guerra Mundial no se li publicarà res i les seves obres no s'hi representaran, llevat de *La mare*.

La mare obtindrà un gran reconeixement oficial, com no podia ser d'altra manera, ja que l'obra enalteix el comunisme i la lluita revolucionària. També una altra de les seves obres, la peça didàctica *La mesura*, serà enaltida per l'aparell comunista. És la història d'un jove comunista condemnat pel partit a morir executat pels errors comesos durant la revolució xinesa. Es tracta d'una obra controvertida lloada pels dogmàtics, encara que també va tenir crítiques des del costat comunista, i que els detractors de Brecht han utilitzat per assenyalar-lo com a defensor d'un comunisme inhumà. Si bé és cert que Brecht mai va canviar aquest final polèmic, també ho és que mai no va autoritzar-ne la representació i avui continua prohibida pels seus hereus.

També s'ha d'observar que Brecht va ser acusat de formalista pels defensors del realisme socialista, especialment per Luckacs, amb qui va mantenir un encès debat sobre les seves concepcions sobre realisme i art popular quan aquest es trobava a Moscou el 1938, controvèrsia que li féu guanyar-se enemics entre els que defensaven el realisme socialista oficial a l'URSS, del qual Luckacs era el principal avalador.

Un dels molts incidents que el van enfrontar amb la nomenclatura per culpa de l'estètica oficial del realisme social va ser l'estrena a la RDA del *Procés de Lucul·le* (1951). Una altra de les seves obres antibel·licistes en la qual es relata el judici a un general de l'imperi romà que va enviar a la mort 80.000 homes en una batalla perduda per endavant. El general es defensa dient que el poble no pot jutjar la guerra perquè no l'entén. El tribunal el trobarà culpable per la mort dels seus soldats i el condemnarà. Però afegirà en la seva sentència un aspecte sorprenent, diu que Lucul·le, malgrat el seu crim, va fer una cosa bona, la introducció del cirerer a Europa, ja que sense ell no s'hagués conegut. És a dir, Brecht condemna la guerra i Lucul·le per la seva estratègia criminal, però en canvi li agraeix que hagi portat el cirerer, que a Alemanya és un símbol de pau.

Es prepara l'estrena de l'obra en versió d'òpera amb música de Paul Dessau. Després de l'estrena, l'obra serà suspesa, no ha agradat i ha rebut crítiques molt adverses, és inadequada per al moment que es viu, 1951, la Guerra de Corea havia començat el 1950. Se l'acusa de pacifista, però sobretot de formalista, i aquesta és una greu acusació perquè es viu sota el dogma de l'estètica del realisme socialista. Brecht envia una carta a Walter Ulbricht defensant-se, en la qual condemna les guerres de conquesta i diu que s'avindrà a fer certs canvis, entre d'altres un paràgraf en el qual el general romà Lucul·le és elogiat per iniciar una guerra defensiva, és a dir justa. Però el dia de l'estrena, Brecht no hi assisteix, i en canvi gestiona la representació de la seva versió anterior a l'Alemanya occidental: es fa a Frankfurt el 1952 i l'autor sí que hi és present.

El juny de 1953 van tenir lloc a Berlín un aixecament popular acompanyat de revoltes obreres aixafades pels tancs soviètics. Una premonició del que després passaria en altres intents d'aconseguir més llibertats a Hongria (1956) i Txecoslovàquia (1968). Aquests incidents han donat peu a algunes injustes acusacions sobre el paper que va jugar Brecht en aquests afers. Brecht molt sensible a les qüestions socials, va fer aturar els assaigs teatrals en el Berliner i va instar a la companyia a sortir al carrer per barrejar-se amb els obrers per tal de captar i entendre el que passava. Després, a instàncies de les autoritats culturals, apareixia un carta signada per Brecht i altres intel·lectuals de suport al règim. Però, va haver una segona carta, on a més de criticar les consignes antisocialistes dels manifestants, demanava a les autoritats de la RDA escoltessin les justes reivindicacions del poble. Aquests paràgrafs foren suprimits i la carta es va publicar censurada. Brecht

va patir un fort desengany i la resposta torna a estar molt clara en els seus diaris i poemes escrits des del seu retir a Buckow que el duen a escriure el sarcàstic poema *La solució* contra la nomenclatura política:

Després de la revolta del 17 de juny,
el secretari de la Unió d'Escriptors va fer
repartir fulls de propaganda a l'avinguda Stalin.
Hom hi podia llegir que el poble
havia perdut la confiança del govern
i que només treballant el doble
podria reconquerir-la. No seria
molt més senzill que el govern
dissolgués el poble i
n'elegís un de nou?

Elements pacifistes determinants

A més de tots els elements antibèl·lics de la seva obra, alguns dels seus actes fan pensar que Brecht tenia quelcom de pacifista. Si de les seves obres es poden extreure diverses lectures, les seves accions concretes són unívokes i no enganyen. En primer lloc hi ha l'element assenyalat en la seva joventut, quan ell estava en contra que a Alemanya i els mateixos bolxevics establissin l'obligatorietat del servei militar.

Un altre fet significatiu que s'ha d'admirar de Brecht és respecte al cas Carl von Ossietzky, un conegut periodista i pacifista alemany. Aquest escriptor es va oposar fortament al rearmament alemany i el va denunciar, la qual cosa li va valer ser acusat de traïdor el 1931 i un any més tard va ser empresonat en un camp de concentració on va morir el 1938. El 1936 li va ser atorgat el premi Nòbel de la Pau. Aquest periodista en molts dels seus escrits tant denunciava la violència exercida pels nazis com l'exercida pels mateixos comunistes. Brecht no va dubtar a signar una carta el 1933 dirigida al Reich demanant la llibertat d'Ossietzky, malgrat que això podia enemistar-lo amb alguns comunistes.

Un altre aspecte que demostra el pacifisme modern de Brecht va ser després del llançament de les bombes atòmiques sobre Hiroshima i Nagasaki. Brecht va quedar molt impressionat. Després va conèixer la posició contrària d'Einstein respecte a la bomba atòmica. Ell admirava Einstein, el considerava un dels homes més importants del segle i tots sabem que Einstein és una de les figures del pacifisme modern. Doncs bé, el 1956, quan la guerra freda ja havia esclatat amb virulència i la guerra nuclear semblava possible, Brecht es replanteja Galileu i el seu final. Poc després moria sense acabar aquesta nova versió de la seva obra, però el que sí que queda clar en els seus diaris és que estava molt preocupat per l'arma exterminadora i pretenia donar una resposta a través de Galileu.

Brecht tenia per costum retallar notícies i fotografies de diaris i hi afegia comentaris o hi escrivia poemes, la qual cosa es troba en els seus diaris de treball. El 1942, en plena guerra mundial, escriu un poema clarament pacifista que serà utilitzat pels seus detractors per acusar-lo d'indignitat moral. En aquest poema diu:

Però moriré en la flor de la vida
sense que ningú m'estimi ni em trobi a faltar,
conductor temerari d'una màquina bèl·lica.

Sense haver après res, menys al final.
Sense haver viscut més que repartint mort.
No enyorat per ningú, només pels carnisers.

I, el 1956, el va intentar publicar dins de *l'ABC de la guerra*, un llibre de poemes breus acompanyats de fotografies, carregats d'un fort i amarg pacifisme, també d'un virulent antibel·licisme que els seus crítics assenyalen com un dels seus millors llibres de poemes. El llibre no va ser autoritzat. Brecht es va empipar molt i va amenaçar d'enviar-lo al Congrés Mundial per la Pau perquè se'n conegués el contingut, fet que va facilitar que la seva publicació fos autoritzada.

Un altre aspecte important: al seu retorn a Berlín, el teló que obria l'escenari del Berliner Ensemble des de la seva inauguració, per decisió de Brecht, mostrava una gran reproducció del colom de la pau de Picasso.

I, finalment, un altre fet determinant. El 1956, poc abans de la seva mort, el *News Deutschland* publica una carta de Brecht en contra del servei militar obligatori, a favor de l'objecció de consciència i en contra del rearmament d'Alemanya. Cal observar que la Guerra Freda ja ha començat. La determinació de Brecht de secundar l'objecció de consciència i el desarmament ha estat oblidada en la majoria de les seves biografies, però és d'un valor extraordinari haver-ho expressat el 1956 a la RDA enmig de les hostilitats entre els dos blocs. L'amenaça de guerra nuclear entre els dos blocs ja és present, Brecht és molt conscient d'aquesta situació, els seus últims poemes a Buckow demostren l'amargor dels últims dies de la seva vida, però també la seva renovada confiança en el comunisme del qual no deserta. És d'aquest moment el seu poema *El canvi de roda*:

Sec al talús de la carretera.
El xofer canvia la roda.
No estic bé al lloc d'on vinc.
No estic bé al lloc on vaig.
Per què miro el canvi de roda
amb impaciència?

Malgrat les seves dissidències i desencontres amb el règim, Brecht mai va criticar públicament l'URSS i el seu sistema polític, fins i tot va acceptar el 1955 el premi Stalin de la pau i es va desplaçar a Moscou per recollir-lo. Malgrat això, també hem de recordar que ell, en un dels seus poemes més coneguts *Als nascuts després*, ens va demanar a la gent del futur que fóssim indulgents amb els que van viure en temps de revolta.

També la ràbia contra la injustícia
Fa més ronca la veu. Ai! Nosaltres
Que volíem preparar el camí per a l'amabilitat
No vam poder ser amables

Però vosaltres, quan haurà arribat l'hora
Que l'home esdevindrà un ajut per l'home,
Recordeu-nos
Amb indulgència

Bibliografia

- Brecht, Bertolt *Teatre complert*, Diputació de Barcelona, 2005
- Brecht, Bertolt *Diario de trabajo*, Nueva Visión, 1979
- Brecht, Bertolt *A la paret escrit amb guix*, Proa, 1966
- Brecht, Bertolt *Les elegies de Buckow*, Edicions 62, 1974
- Brecht, Bertolt *Poemes i cançons*, Edicions 62, 1998
- Brecht, Bertolt *ABC de la guerra*, Del Caracol, 2004
- Ewen, Frederic *Bertolt Brecht, su vida, su obra, su época*, Adriana Hidalgo, 2001
- Formosa, Feliu *Per una acció teatral*, Edicions 62, 1971
- Hayman, Ronald *Brecht*. Argos Vergara, 1985
- Mayer, Hans, *Brecht*, Iti, 1998